

Hvor er kvinnene i næringslivet?

En av tre som i dag etablerer enkeltpersonforetak er kvinner. De kvinnelige etablererne velger tradisjonelt, og de er å finne innenfor næringsområder som er typisk kvinne­dominerte. Hvert fjerde enkeltpersonforetak i Norge har kvinnelig innehaver. En av ti styre­representanter er kvinne. Dette viser den nye offisielle statistikken fra Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå og likestilling

Likestillingstilstanden i et land kan måles ut fra om kvinner, på lik linje med menn, innehar maktposisjoner som gir innflytelse over samfunnsutviklingen. Norge blir ofte oppfattet som et land hvor likestillingen mellom kvinner og menn er kommet langt, men det finnes fortsatt ikke et samfunnsområde hvor vi har full likestilling. Vi har kommet et stykke på vei innenfor det politiske liv. Etter at Gro Harlem Brundtland i 1986 lanserte «Kvinneregjeringen», med over 40 prosent kvinner, har alle regjeringer etter dette hatt en kvinneandel på minst 40 prosent. Også kvinneandelen blant stortingsrepresentantene har økt kraftig de siste tiårene, men har nå stagnert på 36 prosent ved de to siste stortingsvalgene. Selv om flere kvinner nå enn tidligere besitter viktige maktposisjoner i arbeidslivet, er det likevel få kvinner i disse stillingene sammenlignet med menn. Kvinner er fremdeles sterkt underrepresentert i lederposisjoner og styreverv i næringslivet. Kvinners lederposisjoner er dessuten konsentrert i kvinne­dominerte yrker, og i posisjoner som går for å være mindre innflytelsesrike.

Kvinner i næringslivet er et hett tema, både i media og på den politiske dagsordenen. Ettersom kvinnerepresentasjonen er særdeles lav i næringslivet, er det spesielt viktig å publisere statistikk på dette området. Statistikken kan brukes til å vise forskjeller mellom kvinner og menn, og på sikt kan den være med på å fremme likestilling.

Hva ser vi på i første omgang?

Vi tar utgangspunkt i foretak som finnes i Norge ved inngangen til 2004, den såkalte bestanden, men også hvilke nye foretak som ble etablert i 2003, såkalte nyetableringer.

Det finnes mange måter å organisere et foretak på. Vi vil i denne artikkelen ta utgangspunkt i noen av disse. For å si noe om eierskap i det norske næringslivet vil vi se på de personeide foretakene. Disse blir organisert som Enkeltpersonforetak (ENK), Ansvarlig selskap (ANS) og Selskap med delt ansvar (DA).

Bedrifts- og foretaksregisteret

Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) er grunnlaget for opplysningene i denne artikkelen. Det sentrale bedrifts- og foretaksregister i Statistisk sentralbyrå er et register over eiere (foretak/institusjonell enhet) og deres virksomhet (bedrift).

Seksjon for bedriftsregister startet publisering av offisiell statistikk basert på Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) i 2002. Ved å sammenstille ulike datakilder i SSB, kan vi belyse nye sider ved næringslivet med bedrift/foretak som utgangspunkt.

*Elisabeth Falnes-Dalheim,
Toril Sandnes og
Kjersti Vartdal*

Elisabeth Falnes-Dalheim er rådgiver ved Seksjon for bedriftsregister (elisabeth.falnes.dalheim@ssb.no), Toril Sandnes er førstekonsulent ved Seksjon for leveårsstatistikk og likestillingskoordinator i SSB (toril.sandnes@ssb.no), Kjersti Vartdal er førstekonsulent ved Seksjon for bedriftsregister (kjersti.vartdal@ssb.no).

Enkeltpersonforetak blir drevet under fullt personlig ansvar av en innehaver. Ansvarlig selskap er et selskap hvor deltakerne har ubegrenset og udelt personlig ansvar for selskapets samlede forpliktelser. I selskap med delt ansvar har deltakerne delt ansvar for selskapets forpliktelser.

Disse organisasjonsformene utgjør totalt nesten tre fjerdedeler av alle ny-etableringer, og halvparten av bestanden. Grunnen til at vi starter med å se på disse selskapsformene, er at vi ved hjelp av rolleinformasjonen til Enhetsregisteret (ER) i Brønnøysund har tilgang til opplysninger om disse. Når det nystartede aksjonærregisteret får en så god kvalitet at vi kan bruke det til statistikk, vil vi også kunne si noe om etablererne og eierne av aksjeselskap (AS). Da vil vi kunne se på rundt 98 prosent av alle nyetableringer og 94 prosent av hele bestanden.

Vi ønsker dessuten i denne artikkelen å se på kjønnsrepresentasjonen i allmennaksjeselskaper. Et aksjeselskap blir et allmennaksjeselskap hvis det kaller seg det i sine vedtekter, og registreres med samme betegnelse i Foretaksregisteret (FR) i Brønnøysund. Et allmennaksjeselskap (ASA) vil vanligvis ha flere aksjonærer enn et aksjeselskap.

I artikkelen vil vi se nærmere på kjønnsforskjeller i næringslivet i forhold til alder, utdanning, ulike typer næringer og geografisk fordeling. I tillegg vil den nye offisielle statistikken se på innvandrere i næringslivet med fokus på roller og eierskap, og i løpet av 2005 vil primærnæringene bli inkludert. I denne artikkelen inngår primærnæringene bare når det gjelder allmennaksjeselskaper.

Hvert tredje enkeltpersonforetak blir etablert av en kvinne

I 2003 ble det etablert rundt 39 000 nye foretak, av disse var det nesten 27 000 enkeltpersonforetak, nesten 900 ansvarlige selskap og nesten 1 500 selskap med delt ansvar. Hvert tredje enkeltpersonforetak som ble etablert i 2003 har kvinnelig innehaver. Denne organisasjonsformen er den med størst andel kvinner.

Enkeltpersonforetak er den vanligste organisasjonsformen blant nyetablerere. Foretaket drives av en person som har det fulle og hele økonomiske ansvaret for virksomhetens forpliktelser. Det stilles ingen krav til egenkapital ved etablering.

De nyetablerte ansvarlige selskapene har 22 prosent kvinnelige deltakere, mens nyetablerte selskap med delt ansvar har 21 prosent kvinnelige deltakere i 2003.

Det er en større andel kvinner blant nyetablerere enn det er i bestanden av foretak, hvis vi ser på enkeltpersonforetak. Bare hvert fjerde av de nærmere 158 000 enkeltpersonforetakene i bestanden i Norge har kvinnelig innehaver, mens altså hver tredje nyetablering i 2003 ble gjort av en kvinne.

Det kan bety at flere menn lykkes, og at flere kvinner enn menn gir opp underveis. Eller det kan bety at kvinnene kommer sterkere på banen fremover. Dette er noe vi vil se nærmere på neste år når vi kommer med neste publisering om kvinner i næringslivet. Her ønsker vi blant annet å se på overlevelse og vekst i foretakene som blir etablert.

Rolletyper og rolleinnehavere

Rolleopplysningene i Enhetsregisteret (ER) gir en oversikt over fysiske og juridiske personer som innehar roller i det norske næringslivet. De fysiske personene er registrert med fødselsnummer, mens de juridiske personene er foretak som er registrert med organisasjonsnummer. Ingen kan registrere et foretak uten å også registrere rolleinnehavere. Siden vi her fokuserer på variabelen kjønn vil vi kun se på de fysiske rolleinnehaverne.

Ansvarlig selskap (ANS) og **Selskap med delt ansvar (DA)** må ha minst to deltakere. Deltakerne har personlig og økonomisk ansvar. Både fysiske og juridiske personer kan være deltakere. **Enkeltpersonforetak (ENK)** må ha en, og bare en, innehaver. Innehaver må være en fysisk person.

Rolleopplysningene oppdateres hvert døgn.

Tradisjonelle valg i nyetableringer

Når kvinner etablerer seg som næringsdrivende, finner vi ganske så tradisjonelle valg av næringer innenfor alle de tre formene for personeide foretak. Kvinner har høyest representasjon innenfor helse- og sosialtjenester. Næringen andre sosiale og personlige tjenester har nest høyest andel av kvinnelige deltakere. De andre næringene blir stort sett dominert av menn. Innenfor bygg og anlegg finner vi kun et fåtall kvinner. Den samme trenden fortsetter innenfor nyetableringene. Hvis vi ser på enkeltpersonforetak, står kvinner kun for 3 prosent av nyetableringene innenfor bygge- og anleggsvirksomhet, mens to av tre nyetablerte enkeltpersonforetak innenfor helse- og sosialtjenester har kvinnelig innehaver.

I nyetablerte selskap med delt ansvar er kvinnene i flertall innenfor næringen undervisning med 55 prosent.

Nyetablerte kvinner i ansvarlige selskap er ikke i flertall i noen av næringene. De har høyest prosentandel innenfor næringen helse- og sosialtjenester med 43 prosent.

Figur 1 viser andelen kvinner i bestanden og andelen kvinner blant nyetablerte av enkeltpersonforetak etter næring. Her ser vi at det er innenfor næringene helse- og sosialtjenester og undervisning de fleste nyetableringene blant kvinner finner sted i 2003. Det er også en tilsynelatende høy andel kvinnelige nyetableringer innenfor bergverk og utvinning og innenfor industri. Tallene bak disse næringene er forholdsvis små, så et lite antall med nyetableringer gir store prosentvise utslag.

Kvinnelige nyetablerere har høyest utdanning

Kvinnelige nyetablerere av enkeltpersonforetak har høyere utdanning enn mannlige etablerere av slike foretak. Hele 45 prosent av kvinnene som etablerte helt nye enkeltpersonforetak i 2003 har gjennomført utdanning fra universitet eller høyskole, mens knapt en av tre mannlige etablerere av enkeltpersonforetak i 2003 har utdanning fra universitet eller høyskole. Over halvparten av mennene som etablerte enkeltpersonforetak i 2003 hadde sin høyeste utdanning fra videregående skole.

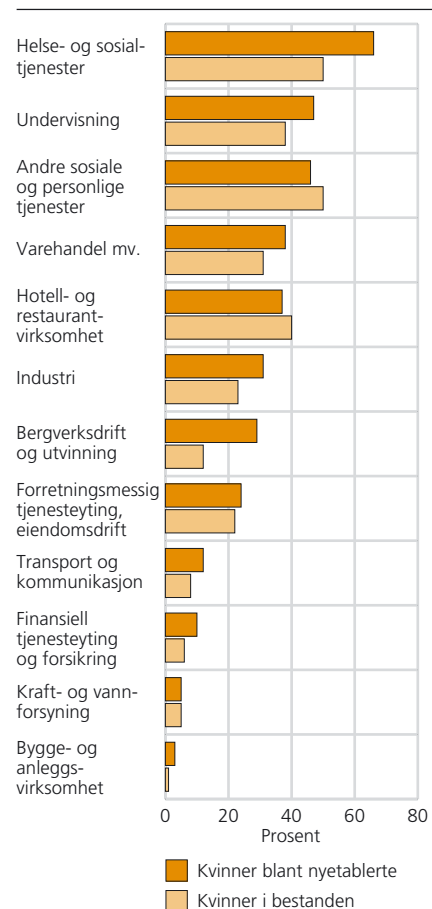
To av tre etablerere er fra 25-44 år

To av tre som etablerer nytt foretak i 2003 er i alderen 25-44 år. Dette gjelder både for kvinner og menn. Med en tiårig aldersinndeling finner vi at rundt 39 prosent av kvinner og menn som etablerer enkeltpersonforetak er i alderen 25-34 år. 30 prosent av kvinnene er i alderen 35-44 år, mot 27 prosent av mennene. Antakelsen om at kvinner er eldre enn menn når de etablerer foretak fordi de venter til de er ferdig med småbarnsperioden, ser derfor ikke ut til å stemme.

Relativt små geografiske forskjeller

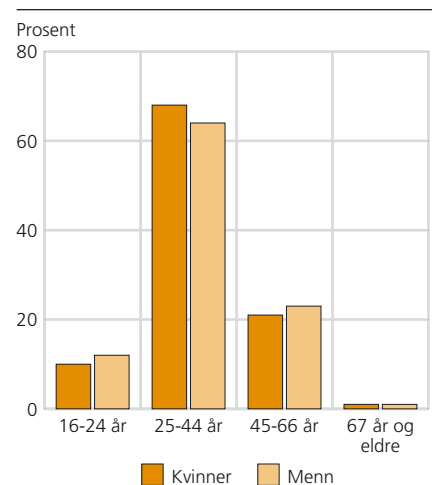
Kvinnene står for 32 prosent av de nyetablerte enkeltpersonforetakene på landsbasis. Hvis vi ser på fylkesfordelingene, viser det seg at Akershus og Nord-Trøndelag ligger 3 prosentpoeng over landsgjennomsnittet, mens Oslo ligger 2 prosentpoeng over landsgjennomsnittet. Hedmark, Vestfold og Sør-Trøndelag ligger 1 prosentpoeng over landsgjennomsnittet. Selv om de geografiske variasjonene ikke er så store, ser det ut som det er flere kvinnelige etablerere av enkeltpersonforetak i Oslo-området og i Trøndelag. Den laveste andelen kvinnelige etablerere av enkeltpersonforetak finner vi i Oppland,

Figur 1. Andelen kvinner i bestanden og blant nyetablerte av enkeltpersonforetak, etter næring, 2003

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Figur 2. Nyetablerte enkeltpersonforetak, etter kjønn og alder, 2003. Prosent

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Regler om kjønnsrepresentasjon

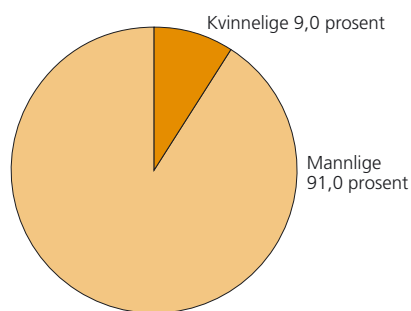
Reglene om kjønnsrepresentasjon innebærer krav til 40 prosent kjønnsrepresentasjon etter mønster av kravet i likestillingsloven § 21, og er utformet som et krav til antall styremedlemmer av hvert kjønn.

Likestillingsloven § 21 sier forenklet at:

1. to eller tre styremedlemmer - minst en av hvert kjønn
2. fire eller fem styremedlemmer - minst to av hvert kjønn
3. seks til åtte styremedlemmer - minst tre av hvert kjønn
4. ni styremedlemmer - minst fire av hvert kjønn, over ni medlemmer – minst 40 prosent

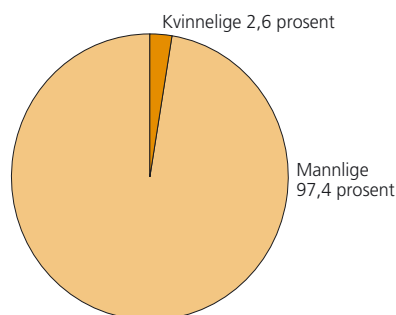
Ot.prp.nr.97 (2002-2003) om lov om endringer i lov 13. juni 1997 nr. 44 om aksjeselskap, lov 13. juni 1997 nr. 45 om allmennaksjeselskap og i enkelte andre lover (likestilling i styrer i statsaksjeselskap, statsforetak, allmennaksjeselskap o.a.).

Figur 3. Styrerepresentanter i ASA, etter kjønn. Per 1. januar 2004. Prosent

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Figur 4. Styreledere i ASA, etter kjønn. Per 1. januar 2004. Prosent

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Enhetsregisteret (ER).

Telemark, Aust-Agder, Møre og Romsdal, Nordland og Finnmark som ligger 4 prosentpoeng under landsgjennomsnittet. Buskerud og Vest-Agder følger hakk i hæl.

En av ti styrerepresentanter er kvinne

Regjeringen foreslo i 2003 en lov for å øke kjønnsrepresentasjonen i styrene i alle offentlig eide selskaper og privateide allmennaksjeselskaper. Lovforslaget krever at begge kjønn er representert med minst 40 prosent. Dersom dette oppnås frivillig i løpet av 2005 vil ikke loven tre i kraft.

En viktig begrunnelse for lovforslaget er viktigheten av å få inn flere kvinner i styrene slik at man får et større rekrutteringsgrunnlag, som igjen vil føre til økt mangfold. Dagens situasjon innebærer at samfunnet ikke bruker den ressursen som kvinners kompetanse utgjør.

Ved inngangen til 2004 er det i Norge rundt 2 500 styrerepresentanter fordelt på 467 allmennaksjeselskaper. Bare 241 av styrerepresentantene er kvinner, det vil si færre enn hver tiende styrerepresentant. Og bare 3 prosent av styrelederne er kvinner (13 av 465). Det er en kvinnelig styreleder i Hordaland, resten er å finne i Akershus og Oslo. Mannlige styreledere finner man derimot over hele landet.

I 2003 ble det etablert fjorten nye allmennaksjeselskaper. Også her er under 10 prosent av styrerepresentantene (6 av 65) kvinner, og bare en av de fjorten styrelederne er en kvinne.

Kvinnelige styrerepresentanter har svært høy utdanning

Styrerepresentantene i ASA har langt høyere utdanning enn nordmenn flest. Andelen kvinner og menn med høy utdanning under ett er lik. Men går vi litt mer i dybden forandrer bildet seg. Det er vanlig å dele utdanning i kort høyere utdanning (inntil fire år med studier på høyskole eller universitet) og lang høyere utdanning (over fire år med studier på høyskole eller universitet). I befolkningen generelt er det fremdeles flest menn med lang høyere utdanning. Bildet ser annerledes ut i styrerommene, her er det flere kvinner enn menn med så lang utdannelse.

Tabell 1. Styrerepresentanter i ASA, etter utdanningsnivå og kjønn. Per 1. januar 2004				
Utdanningsnivå	Antall styre- representanter	Prosentfordeling kvinner	Prosentfordeling menn	Kvinne- andel
I alt	2 813	100,0	100,0	9,0
Grunnskole	58	2,0	2,1	8,6
Videregående	617	28,0	21,3	11,5
Høyere utdanning, lav	1 053	34,6	37,7	8,4
Høyere utdanning, høy	734	26,8	26,0	9,3
Annet	351	8,7	12,9	6,3

Kilde: Bedrifts- og foretaksregisteret (BoF) og Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB).

¹ Personer som har fullført sin utdanning utenfor Norge kan det mangle opplysninger om i den offisielle utdanningsstatistikken. Her er det viktig å gjøre oppmerksom på at vi mangler utdanningsopplysninger om noen flere mannlige enn kvinnelige styremedlemmer.

I den norske befolkningen har ca. 3 prosent av kvinnene og nesten 7 prosent av mennene utdanning på universitets- eller høyskolenivå over fire år. Hele 29 prosent av de kvinnelige styrerepresentantene i ASA har tilsvarende utdanning, og 25 prosent av de mannlige styrerepresentantene. Kvinnene i ASA-styrene skiller seg dermed fra kvinner ellers i befolkningen i enda større grad enn det mennene i ASA-styrene skiller seg fra gjennomsnittet for menn i befolkningen¹.

Kanskje har forestillingen om at en kvinne må være dobbelt så flink som en mann for at de skal bli vurdert likt, et lite snev av sannhet i seg? Vi så også at de kvinnelige nyetablererne har litt høyere utdanning enn de mannlige nyetablererne.

Styrelederne er godt voksne menn

De fleste styrerepresentantene i ASA er godt voksne og befinner seg i aldersgruppen 45-66 år. Hele 65 prosent av de mannlige styrerepresentantene og 74 prosent av de mannlige styrelederne er å finne i denne aldersgruppen. 55 prosent av de kvinnelige styrerepresentantene og 62 prosent av de kvinnelige styrelederne befinner seg i denne aldersgruppen. For de kvinnelige styrelederne utgjør dette kun åtte kvinner.

Omtrent like mange kvinner og menn tar høyere utdanning i dag, men de fleste styrelederne befinner seg i en aldersgruppe hvor det er langt færre kvinner enn menn med relevant erfaring og utdanning.

Veien videre

Vi ligger dårlig an når det politiske målet er minst 40 prosent av hvert kjønn i styrene. Faktisk er det kun 6 prosent av foretakene som oppfyller kravet om 40 prosent kvinnerepresentasjon. Det blir ikke mye bedre når vi isolert ser på de allmennaksjeselskapene som ble etablert i 2003. Av disse oppfyller bare to av fjorten ASA, det vil si 14 prosent, kravet om 40 prosent kjønnsrepresentasjon. Om vi på grunnlag av dette skulle konkludere med at vi er på riktig vei, er det fortsatt en lang vei å gå.